

Η μεταμόρφωση ενός αγίου στο *Peristephanon* του Προυδέντιου*

Θωμάς Τσαρτσίδης
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Περίληψη: Στον Ύμνο στον Ρωμανό (τέλη 4ου / αρχές 5ου αι. μ.Χ.), ένα ποίημα επίσης γνωστό και ως *Peristephanon* 10, ο ποιητής Προυδέντιος περιγράφει την ανάκριση και τα βασανιστήρια ενός αγίου από την Καισάρεια που μαρτύρησε στην Αντιόχεια. Στην περιγραφή του ο Προυδέντιος τροποποιεί βασικά στοιχεία της ιστορίας του Ρωμανού, όπως αυτά μας είναι γνωστά από τις αγιολογικές πηγές. Πιο συγκεκριμένα, δεν αναφέρει ότι το μαρτύριο του αγίου έλαβε χώρα στη Αντιόχεια και εμπλουτίζει τον λόγο του Ρωμανού με επιχειρήματα από την απολογητική παράδοση, τα οποία δημιουργούν την εντύπωση ότι το μαρτύριο διεξάγεται στη Ρώμη. Με άλλα λόγια, ο Προυδέντιος εκρωμαΐζει την ιστορία του Ρωμανού, πράγμα το οποίο διευκολύνεται από τη σημασία του ονόματος του αγίου ('Ρωμαίος'). Έχοντας τροποποιήσει την ιστορία του Ρωμανού κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Προυδέντιος προωθεί το όραμα της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας, μιας νέας εθνικής ταυτότητας, η οποία συνδυάζει ρωμαϊκά και χριστιανικά στοιχεία.

Summary: In the *Hymn to Romanus* (end 4th / beginning 5th c.AD.), a poem also known as *Peristephanon* 10, Prudentius describes the interrogation and sufferings of a saint from Caesarea who was martyred in Antioch. In his description, Prudentius varies key-elements of the story of Romanus, as we know them from the hagiographical sources. More specifically, he does not mention that the saint's martyrdom took place in Antioch and enriches Romanus' speech with apologetic arguments creating the impression that his martyrdom took place in Rome. In other words, Prudentius romanises the story of Romanus, something that is aided by the significance of the saint's name ('Roman'). Through transforming the story in this way, Prudentius promotes the vision of a new Roman identity; the Roman Christian identity that combines Roman and Christian elements.

Λέξεις κλειδιά: Προυδέντιος, *Peristephanon*, Ρωμανός, αγιολογικές πηγές, ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα.

Key words: Prudentius, *Peristephanon*, Romanus, hagiographical sources, Roman Christian identity.

* Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε στην ημερίδα «Αγιογραφικά κείμενα ως πηγή κοσμικής ιστορίας» που διοργάνωσε το Post Augustum και το τμήμα ΙΑΚΑ του Παν/μίου Θεσσαλίας στις 21 Απριλίου 2018 στον Βόλο.

Εισαγωγή

Η συλλογή *Peristephanon* του Προυδέντιου αποτελείται από 14 ποιήματα αφιερωμένα σε διάφορους αγίους που μαρτύρησαν κυρίως στη Ρώμη και την Ισπανία (τέλη 4ου/ αρχές 5ου αι. μ.Χ.). Ο Προυδέντιος μάλιστα αποτελεί την πρώτη μας πηγή για κάποιους από τους αγίους που συγκαταλέγονται στο *Peristephanon* (*Perist.* 1, 3, 4 και 9).¹ Η χρονική απόσταση μεταξύ του Προυδέντιου και των μαρτύρων των οποίων τα ανδραγαθήματα περιγράφει είναι περίπου ένας αιώνας ή και περισσότερο κάποιες φορές. Για να συνθέσει, επομένως, αυτά τα ποιήματα ο Προυδέντιος χρησιμοποιεί κάποιες αγιολογικές πηγές, άλλοτε με περισσότερη κι άλλοτε με λιγότερη ελευθερία.²

Η παρούσα μελέτη αφορά τη χρήση των αγιολογικών πηγών στον ποιητή Προυδέντιο, λαμβάνοντας ως μελέτη περίπτωσης τον ύμνο του Προυδέντιου στον άγιο Ρωμανό, ένα ποίημα γνωστό και ως *Peristephanon* 10 (*Perist.* 10).³

¹ Οι άγιοι στους οποίους τα παραπάνω ποιήματα αναφέρονται είναι οι εξής: Εμετέριος και Χελιδώνιος (*Perist.* 1), Ευλαλία (*Perist.* 3), δεκαοκτώ μάρτυρες από τη Σαραγόσα (*Perist.* 4) και Κασσιανός (*Perist.* 9).

² Για τη χρήση των αγιολογικών πηγών στον Προυδέντιο, βλ. Sabbatini (1972) και (1973), Palmer (1989: 234-255), και τους σχολιασμούς του Fux (2003: *passim*) και (2013: *passim*).

³ Η συγκεκριμένη θέση, η δέκατη ανάμεσα στα 14 ποιήματα του *Peristephanon*, είναι αυθαίρετη και οφείλεται στην έκδοση του Sichard (1527) που πρώτος τοποθέτησε το συγκεκριμένο ποίημα ως το δέκατο της συλλογής. Όλες οι μετέπειτα εκδόσεις ακολούθησαν την ίδια αρίθμηση. Στα χειρόγραφα που παραδίδουν το έργο του Προυδέντιου, ο Ύμνος στον Ρωμανό τοποθετείται είτε στην αρχή είτε στο τέλος της συλλογής. Δεδομένου ότι υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν το *Perist.* 10 από τα υπόλοιπα ποιήματα της συλλογής (το μεγάλο μέγεθος του ποιήματος, η θέση του στην χειρόγραφη παράδοση, ο τίτλος του, η έντονη παρουσία του στοιχείου της απολογητικής παράδοσης και το γεγονός ότι είναι το μόνο ποίημα αφιερωμένο σε έναν άγιο από την Ανατολή), έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο Ύμνος στον Ρωμανό δεν ήταν αρχικά μέρος του *Peristephanon* αλλά ένα ξεχωριστό έργο: βλ. Bastiaensen (1993: 112) και Roberts (1993: 9). Παρ' όλα αυτά, η ανομοιογένεια που χαρακτηρίζει τα ποιήματα της συλλογής σε συνδυασμό με τα στοιχεία που μας δίνει ο Γεννάδιος (*De viris illustribus* 13), η αρχαιότερη

Το εν λόγω ποίημα είναι συντεθειμένο σε ιαμβικό τρίμετρο και αποτελείται από 1.140 στίχους.⁴ Ο συγκεκριμένος ύμνος, εξ όσων μπορούμε να γνωρίζουμε από άλλα κείμενα που περιγράφουν το μαρτύριο του Ρωμανού, αποτελεί ένα παράδειγμα ουσιαστικής και εσκεμμένης παρέκκλισης από τις αγιολογικές πηγές. Ο Προυδέντιος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μεταμορφώνει το Ρωμανό, έναν άγιο από την Ανατολή, σε έναν ήρωα επικών διαστάσεων που ενσαρκώνει τη ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα, μια ταυτότητα η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο έργο του Προυδέντιου.

Στην παρούσα μελέτη, μετά από μια σύντομη αναφορά στο σύνολο των αγιολογικών πηγών που καταγράφουν το μαρτύριο του Ρωμανού, θα επικεντρωθούμε στις πηγές εκείνες τις οποίες φαίνεται να χρησιμοποιεί ο Προυδέντιος για τη συγγραφή του ύμνου. Κατόπιν θα εστιάσουμε στον κύριο στόχο της παρούσας μελέτης που είναι να αναζητήσει το με ποιους τρόπους και για ποιους λόγους ο Προυδέντιος αλλάζει βασικά στοιχεία της ιστορίας του Ρωμανού, όπως αυτή περιγράφεται στις αγιολογικές πηγές από τις οποίες ο Προυδέντιος άντλησε το υλικό του. Συνεπώς, το παρόν πόνημα καταδεικνύει τρόπους με τους οποίους αγιολογικά κείμενα της Ύστερης Αρχαιότητας, όπως κάποια από τα ποιήματα του Προυδέντιου για τους μάρτυρες, εκτός από τον διαπαιδαγωγικό χαρακτήρα (*edification*), απηγούν λογοτεχνικές και ιδεολογικές ανησυχίες των συγγραφέων τους.

μαρτυρία στην οποία έχουμε περιγραφή του έργου του Προυδέντιου, δείχνουν ότι, ανεξαρτήτως του αν το ποίημα αυτό αρχικά συνετέθη ως αυτοτελές έργο, στη συνέχεια έγινε μέρος της συλλογής *Peristephanon*. Βλ. Tsartsidis (2016: 42-48).

⁴ Είναι μακράν το πιο μεγάλο ποίημα της συλλογής, σχεδόν το διπλάσιο από το δεύτερο μεγαλύτερο, το *Perist.* 2 που αποτελείται από 584 στίχους.

Οι αγιολογικές πηγές σχετικά με τον άγιο Ρωμανό

Το πρώτο κείμενο που μας παραδίδει την ιστορία του μαρτυρίου του Ρωμανού είναι το *De martyribus Palaestinae* του Ευσέβιου Καισαρείας. Η ιστορία του Ρωμανού καταγράφεται και στις δύο εκδόσεις του έργου που μας έχουν σωθεί, δηλαδή και στην πιο εκτεταμένη έκδοση που γράφτηκε σύντομα μετά το τέλος του διωγμού του Διοκλητιανού το 311 και σήμερα μας σώζεται από μια Συριακή μετάφραση (*Mart. Pal.* [S] 2), και στη συντομευμένη ελληνική έκδοση που έγινε μέρος της πρώτης έκδοσης της *Εκκλησιαστικής ιστορίας* του Ευσέβιου το 313/314 (*Mart. Pal.* [L] 2).⁵ Στη συντομευμένη έκδοση του *De martyribus Palaestinae* ο Ρωμανός παρουσιάζεται ως ένας διάκονος από την Καισάρεια που λαμβάνει τον στέφανο του μαρτυρίου στην Αντιόχεια, στα πλαίσια του διωγμού του Διοκλητιανού. Ο Ρωμανός συνελήφθη επειδή κατηγορήσε ανοιχτά τους χριστιανούς που θυσίαζαν στα είδωλα. Η ποινή που του επιβάλλεται είναι το κόψιμο της γλώσσας του. Στην πιο εκτεταμένη έκδοση που γνωρίζουμε μέσα από τη συριακή μετάφραση, αναφέρεται το θαύμα που γίνεται το σήμα κατατεθέν της ιστορίας του Ρωμανού: μετά την αφαίρεση της γλώσσας του, ο Ρωμανός είναι σε θέση όχι απλά να μιλάει αλλά και να κηρύττει τον θείο λόγο. Από τον Ευσέβιο Καισαρείας και μετά, το μαρτύριο του Ρωμανού έχει καταγραφεί σε αρκετές πηγές όπως το *De resurrectione* του Ευσέβιου από την Έμεσα (PG 24.1097-100), μια ομιλία του Ιωάννη του Χρυσοστόμου (PG 50.605-12), μια άλλη ψευδο-χρυσοστόμεια ομιλία (PG 50.611-18) και μια σειρά από ανώνυμα ελληνικά και λατινικά μαρτύρια.⁶

⁵ Για τις ημερομηνίες, βλ. Burgess (1997: 502-3).

⁶ Για τις πηγές σχετικά με τον άγιο Ρωμανό, βλ. Delehaye (1932), Simonetti (1955), Sabbatini (1972: 198-207), Henke (1986), Gianì (2015) και Tsartsidis (2016: 29-41). Τα ελληνικά μαρτύρια μας σώζονται σε δύο εκδοχές, οι οποίες έχουν εκδοθεί από τον Delehaye

Λεκτικές και θεματικές ομοιότητες μεταξύ του ποιήματος του Προυδέντιου και των λατινικών μαρτυρίων οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Προυδέντιος χρησιμοποίησε – ίσως μεταξύ άλλων– την παράδοση των λατινικών μαρτυρίων. Στα κείμενα αυτά, η ιστορία του Ρωμανού έχει εξελιχθεί και εμπλουτιστεί με διάφορα στοιχεία, πρόσωπα και καταστάσεις που δεν υπάρχουν ή τουλάχιστον απέχουν από τις υπόλοιπες πηγές. Ο Προυδέντιος αναπαράγει βήμα βήμα την ιστορία του μαρτυρίου του Ρωμανού όπως αυτό περιγράφεται στα λατινικά μαρτύρια:⁷ δηλαδή, ο Ρωμανός συλλαμβάνεται και οδηγείται στον ύπατο Ασκληπιάδη, σφοδρό πολέμιο των χριστιανών με τον οποίο ακολουθεί ένας ένθερμος διάλογος. Κατά τη διάρκεια αυτού του διαλόγου, ο Ασκληπιάδης προσπαθεί τόσο με επιχειρήματα όσο και με βασανιστήρια να πείσει τον Ρωμανό να θυσιάσει στα είδωλα. Συνειδητοποιώντας ότι δεν μπορεί να κάμψει τον χαρακτήρα του Ρωμανού, ο Ασκληπιάδης διατάζει την αφαίρεση της γλώσσας του. Η διαταγή του Ασκληπιάδη πραγματοποιείται, όμως ο Ρωμανός ως εκ θαύματος συνεχίζει να κηρύττει τον θείο λόγο. Τελικά ο Ρωμανός στραγγαλίζεται στη φυλακή.

Η μεταμόρφωση ενός αγίου

Δύο σημεία στα οποία ο Προυδέντιος παρεκκλίνει από τα λατινικά μαρτύρια έχουν μεγάλη σημασία για να ανιχνεύσουμε το πώς μεταμορφώνει την ιστορία του αγίου Ρωμανού. Το πρώτο είναι ότι δεν αναφέρει τον τόπο του

(1932: 249-60) και τον Halkin (1989: 33-54) αντίστοιχα. Όσον αφορά τα λατινικά μαρτύρια, έχουμε δύο εκδοχές που έχουν καταγραφεί στους Delehaye (1932: 261-70) και Mombricitius (1910: 446-50), ενώ παραμένουν τουλάχιστον ακόμα δύο οι οποίες δεν έχουν ακόμα εκδοθεί. Βλ. Tsartsidis (2016: 33-34).

⁷ Gianì (2015: 15), Tsartsidis (2016: 36-38). Βλ. επίσης τον πίνακα στο Tsartsidis (2016: 310-311) με συγκεκριμένα τα χωρία στα οποία εντοπίζονται εμφανείς λεκτικές ομοιότητες μεταξύ του Προυδέντιου και των λατινικών μαρτυρίων.

μαρτυρίου, δεν αναφέρει δηλαδή ότι το μαρτύριο λαμβάνει χώρα στην Αντιόχεια. Αυτή η αποσιώπηση, που όπως θα δούμε παρακάτω φαίνεται να είναι εσκεμμένη, διαφοροποιεί το ποίημα του Προυδέντιου όχι μόνο από τις αγιολογικές πηγές σχετικά με τον Ρωμανό αλλά και από όλα τα υπόλοιπα ποιήματα του *Peristephanon*. Πιο συγκεκριμένα, στα υπόλοιπα ποιήματα ο Προυδέντιος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον τόπο που έλαβε χώρα το μαρτύριο ενός αγίου ή την πόλη στην οποία ο τάφος του αγίου ή της αγίας βρίσκεται. Η μόνη εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα είναι ο *Ύμνος στον Ρωμανό*.⁸ Είναι μάλλον αδύνατο ο Προυδέντιος να μην ήξερε πού έλαβε χώρα το μαρτύριο του Ρωμανού, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψιν το ενδιαφέρον του Προυδέντιου για τους τόπους των μαρτυρίων και το γεγονός ότι η Αντιόχεια αναφέρεται στα ανώνυμα μαρτύρια τα οποία κατά τα άλλα ο Προυδέντιος ακολουθεί αρκετά πιστά.⁹

Το δεύτερο σημείο στο οποίο ο Προυδέντιος παρεκκλίνει από τα λατινικά μαρτύρια και που συνδέεται άμεσα με το πρώτο, την απουσία αναφοράς στην Αντιόχεια, είναι ότι με τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Ρωμανός εναντίον του κατηγορού του δημιουργεί την εντύπωση ότι η ανάκρισή του και τα βασανιστήρια στα οποία υποβάλλεται λαμβάνουν χώρα στη Ρώμη. Σε αντίθεση με τα λατινικά μαρτύρια, στο ποίημα του Προυδέντιου δίδεται πολύ μεγάλη έκταση στην επιχειρηματολογία του μάρτυρα κατά των εθνικών. Γι' αυτά τα επιχειρήματα, ο Προυδέντιος αντλεί από την απολο-

γική παράδοση. Δεν πρόκειται για κάτι πρωτότυπο αλλά για τετριμμένες ιδέες που βρίσκουμε πολύ συχνά σε απολογητικά έργα, όπως αυτά του Τερτυλλιανού, του Μινούκιου Φήλικα και του Λακτάντιου. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι μέσα από αυτά τα τετριμμένα επιχειρήματα, ο Προυδέντιος αλλάζει την τοπογραφία του μαρτυρίου του Ρωμανού. Πιο συγκεκριμένα, ο Ρωμανός καταφέρεται ενάντια στις θρησκευτικές πρακτικές των εθνικών της Ρώμης. Εδώ όμως η Ρώμη δεν εννοείται μόνο με την ευρεία έννοια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αλλά με τη στενή έννοια της πόλης της Ρώμης.

Στο σημείο αυτό θα παραθέσουμε μια σειρά από αποσπάσματα που παραπέμπουν στην πόλη της Ρώμης:

aquila ex eburna sumit adrogantiam
gestator eius ac superbit beluae
inflatus osse, cui figura est alitis.

Peristephanon 10.148-150

εξαιτίας ελεφάντινου αετού, γεμίζει αλαζονεία
αυτός που τον κραδαίνει κι υπερηφανεύεται
κορδωμένος απ' το οστό του κτήνους (ενν. του
ελέφαντα),
το οποίο έχει πάρει τη μορφή πουλιού.¹⁰

quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
vos esse monstrat, cum luperci curritis.
quem servulorum non rear vilissimum,
nudus plateas si per omnes cursitans
pulset puellas verberare ictas ludicro?

Peristephanon 10.161-165

Τι είναι και τούτη η χυδαία πομπή; Σαφώς
δείχνει ότι είστε ανάξιοι, όταν σαν Λουπέρκοι
τρέχετε. Εκείνον δεν πρέπει να θεωρήσω ως
πιο ποταπό κι από τους κατώτερους δούλους,
αν γυμνός, τρέχοντας χωρίς σταματημό μέσα

⁸ Εκτός από το *Perist.* 10, ένα άλλο ποίημα στο οποίο δεν αναφέρεται η πόλη στην οποία έλαβε χώρα το μαρτύριο του αγίου είναι το *Perist.* 5, το ποίημα αφιερωμένο στον άγιο Βικέντιο, ενός αγίου από τη Σαραγόσα που μαρτύρησε στη Βαλένθια. Όμως στο *Perist.* 4.77-108, ο Προυδέντιος αναφέρει τον Βικέντιο ανάμεσα στους αγίους από τη Σαραγόσα και επισημαίνει ότι ο άγιος μαρτύρησε σε άλλο τόπο (*nonne, Vincenti, peregrini necandus*: 89).

⁹ Το μόνο μαρτύριο στο οποίο δεν αναφέρεται η Αντιόχεια είναι το ελληνικό μαρτύριο, το οποίο έχει εκδώσει ο Delehay.

¹⁰ Οι μεταφράσεις των χωρίων είναι δικές μου.

σε όλους τους δρόμους, χτυπά κοπέλες με λουρί για πλάκα;

Στο πρώτο απόσπασμα ο Ρωμανός κατηγορεί την περηφάνεια και την αλαζονεία εκείνου ο οποίος φέρει ένα σκήπτρο από ελεφαντόδοντο στην κορυφή του οποίου υπάρχει ένα άγαλμα με τη μορφή αετού. Αυτό το σκήπτρο, το λεγόμενο *scipio eburneus*, έφερε ο νικηφόρος στρατηλάτης όταν γιόρταζε τον θρίαμβό του στην πόλη της Ρώμης, ένα σύμβολο το οποίο μετέπειτα χρησιμοποιήθηκε από τους υπάτους και τους αυτοκράτορες.¹¹ Η περιγραφή του Προυδέντιου δια στόματος Ρωμανού μας παραπέμπει στον *triumphator* και κατ' επέκταση στις εμβληματικές στιγμές του θριάμβων που λάμβαναν χώρα στην πόλη της Ρώμης.

Στο επόμενο απόσπασμα βλέπουμε πως ανάμεσα στα θρησκευτικά φεστιβάλ των εθνικών τα οποία ο Ρωμανός λοιδορεί είναι τα *Lupercalia*.¹² Το συγκεκριμένο φεστιβάλ εορταζόταν στα μέσα Φεβρουαρίου στα πλαίσια του οποίου σχεδόν ημίγυμνοι άνδρες έτρεχαν και χτυπούσαν με δερμάτινα λουριά γυναίκες που ήταν σε ενδιαφέρουσα ή στην κατάλληλη ηλικία να συλλάβουν παιδί. Το εν λόγω φεστιβάλ, αν και δεν υπάρχει ομοφωνία στην έρευνα για το ποιος ακριβώς ήταν ο αποδέκτης των λατρευτικών τελετών και ποια ακριβώς η διαδρομή που ακολουθούνταν από τους συμμετέχοντες, είναι συνδεδεμένο με την πόλη της Ρώμης.¹³

Παρατηρούμε μέχρι στιγμής ότι ο Προυδέντιος όχι μόνο δεν αναφέρει ή και αποφεύγει ακόμα οποιαδήποτε σύνδεση με την Αντιόχεια αλλά τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί μας μεταφέρουν στην πόλη της Ρώμης. Αυτό γίνεται ξεκάθαρα στο παρακάτω απόσπασμα:

Lapis nigellus evehendus essedo
muliebris oris clausus argento sedet,
quem dum ad lavacrum praeendo ducitis
pedes remotis atterentes calceis,
Almonis usque pervenitis rivulum.

Peristephanon 10.156-160

Μαύρη πέτρα με όψη γυναικεία και καλυμμένη με άργυρο πάνω σε άρμα στηρίζεται, καθώς μεταφέρεται κι αυτήν προπορευόμενοι οδηγείτε στον τόπο που θα ξεπλυθεί, αφού έχετε αφαιρέσει τα υποδήματά σας και πληγώνοντας τα πόδια σας, μέχρι να φτάσετε στον ποταμίσκο Άλμωνα.

Στο απόσπασμα που παρατίθεται ο Ρωμανός καταφέρεται ενάντια στην τελετή κατά την οποία ξεπλένεται το είδωλο της Μεγάλης Μητέρας στον Άλμωνα, ένα παραπόταμο του Τίβερη. Η τελετή αυτή είναι γνωστή ως *lavatio* και λάμβανε χώρα στα τέλη Μαρτίου. Ο Ρωμανός χρησιμοποιεί δεύτερο πληθυντικό απευθυνόμενος στο ακροατήριό του, αφενός τον κατήγορό του τον Ασκληπιαδή και τους εθνικούς εν γένει κι αφετέρου το πλήθος που έχει συγκεντρωθεί για να παρακολουθήσει το μαρτύριό του. Ο Ρωμανός απευθύνεται στο ακροατήριό του το οποίο ταυτίζεται με τους συμμετέχοντες στην τελετή της *lavatio* της *Magna Mater* στην πόλη της Ρώμης.

Τέλος, ο Ρωμανός ολοκληρώνει το πρώτο μέρος της επιχειρηματολογίας του που, όπως είδαμε, βρίθει αναφορών στην αιώνια πόλη, απευθυνόμενος στη Ρώμη λέγοντας 'οικτίρω και τις λατρείες και τους ηγέτες και τα ήθη σου, Ρώμη, υπέρτατη κεφαλή του κόσμου.' (*miseret tuorum me sacrorum et principum/ morumque, Roma, saeculi summum caput, Perist. 10.166-167*).

Ο Προυδέντιος, λοιπόν, δια στόματος Ρωμανού δημιουργεί την εντύπωση ότι η ανάκριση και το μαρτύριο του αγίου διεξάγονται στη Ρώμη. Με άλλα λόγια, ο

¹¹ Βλ. Versnel (1970: 60) και *RE* s.v. *sceptrum*.

¹² Για τα *Lupercalia*, βλ. Michels (1953), Wiseman (1995a) και (1995b).

¹³ Βλ. τη βιβλιογραφία στην παραπάνω υποσημείωση.

Προυδέντιος ανοικειώνει το μαρτύριο του Ρωμανού από το γνωστό του περιβάλλον, την Αντιόχεια, και εκρωμαϊίζει την ιστορία του αγίου. Στον εκρωμαϊσμό της ιστορίας του Ρωμανού, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το όνομα του αγίου.¹⁴ Πολύ συχνά οι άγιοι έχουν ομιλούντα ονόματα. Το όνομα του αγίου καταδεικνύει κάποιο ή κάποια από τα χαρακτηριστικά του ή προοιωνίζει το τέλος του. Λαμβάνοντας αυτό υπόψιν, οι χριστιανοί συγγραφείς της Ύστερης Αρχαιότητας επιδίδονται σε λογοπαίγνια τα οποία αφορούν τα ονόματα των αγίων. Ο Αυγουστίνος, για παράδειγμα, αναφερόμενος στον άγιο Βικέντιο (Vincentius), κάνει εύστοχα λογοπαίγνια με το λατινικό ρήμα *vincere* που σημαίνει ‘νικώ’, καθώς ο άγιος αναδεικνύεται πάντα νικητής και στις λεκτικές αντιπαραθέσεις με τον κατήγορό του και στα βασανιστήρια που υπομένει.¹⁵ Σε άλλο κείμενό του, ο Αυγουστίνος αναφέρεται στη σημασία του ονόματος της αγίας Αγνής (Agnes) που σημαίνει ‘αγνή, άσπιλη’.¹⁶

Πολλοί από τους αγίους που συμπεριλαμβάνονται στη συλλογή *Peristephanon* έχουν ομιλούντα ονόματα.¹⁷ Ο Προυδέντιος τονίζει τα χαρακτηριστικά που φανερώνουν τα ονόματα των αγίων ή, όπως και πολλοί συγγραφείς της περιόδου αυτής, χρησιμοποιεί λογοπαίγνια που αφορούν το όνομά τους. Πιο συγκεκριμένα, ο απόστολος Πέτρος είναι η *πέτρα* της πίστεως, η αγία Ευλαλία από το *εὖ*

και *λαλέω* αναδεικνύεται σε εύλωτη υπερασπίστρια της πίστεως, η αγία Αγνή (<ἀγνός) διατηρεί την αγνότητά της ακόμα και όταν μεταφέρεται σε οίκο ανοχής, ο άγιος Βικέντιος από το *vincere* είναι νικηφόρος υπερασπιστής της πίστεως και ο άγιος Ιππόλυτος από το *ἵππος* και *λύειν*, όπως και ο συνονόματός του, ο γιος του Θησέα, βρίσκει τον θάνατο καθώς σέρνεται από άγρια άλογα.

Με ανάλογο τρόπο, το όνομα του Ρωμανού παραπέμπει στη Ρώμη και ο Προυδέντιος, ενσωματώνοντας στον λόγο του Ρωμανού επιχειρήματα κατά των εθνικών τα οποία δημιουργούν ως φόντο την πόλη της Ρώμης, δεν αφήνει καμία αμφιβολία γι’ αυτή τη σύνδεση. Το όνομα Romanus που στα ελληνικά αποδίδεται ως ‘Ρωμανός’, στα λατινικά σημαίνει επίσης ‘Ρωμαίος’. Είναι, δηλαδή, εκτός από το όνομα του αγίου και εθνικό όνομα.

Στην επιχειρηματολογία του ο Ρωμανός καταδικάζει διάφορες εκφάνσεις της παγανιστικής θρησκείας της Ρώμης και υπερασπίζεται τη χριστιανική πίστη. Τα επιχειρήματα του Ρωμανού τα οποία παραπέμπουν στην πόλη της Ρώμης εύλογα δεν υπάρχουν στις αγιολογικές πηγές που μας έχουν σωθεί για τον Ρωμανό. Όμως η επίθεση στις θρησκευτικές πρακτικές των εθνικών της Ρώμης και η υπεράσπιση της χριστιανικής πίστης εκφράζει το όραμα της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας, μιας νέας ρωμαϊκής ταυτότητας, την οποία ο Προυδέντιος προωθεί στο έργο του. Η εν λόγω ταυτότητα συνδυάζει ρωμαϊκά (Romanitas) και χριστιανικά στοιχεία (Christianitas). Πιο συγκεκριμένα συγκροτείται από τον συγκερασμό μεταξύ της παραδοσιακής αυτοκρατορικής ιδεολογίας της Ρώμης με τη χριστιανική πίστη. Αυτό στην ουσία συνιστά μια νέα αναθεωρημένη μορφή της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής ιδεολογίας, στα πλαίσια της οποίας, κάποια στοιχεία της πάλαι ποτέ ιδεολογίας απορρίπτονται και κάποια άλλα

¹⁴ Σχετικά με τον εκρωμαϊσμό της ιστορίας του Ρωμανού, βλ. επίσης Fux (2013: 246-247) και Smolak (2013).

¹⁵ *Serm.* 274: *magnum spectaculum spectavimus oculis fidei, martyrem sanctum Vincentium ubique vincentem. vicit in verbis, vicit in poenis; vicit in confessione, vicit in tribulatione; vicit exustus ignibus, vicit submersus fluctibus: postremo vicit tortus, vicit mortuus.*

¹⁶ *Serm.* 273.6: *Agnes latine agnam significat; graece, castam.* Για περαιτέρω παραδείγματα από χριστιανούς συγγραφείς της Ύστερης Αρχαιότητας, βλ. Δάμασος Ferrua 59.1, Παυλίνος από τη Νόλα *Carm.* 12.1 και *Carm.* 13.1-2.

¹⁷ Για τα ομιλούντα ονόματα στον Προυδέντιο, βλ. Petruccione (1985: 111) και Malamud (1989: 81, 116, 152).

διατηρούνται ή προσαρμόζονται.¹⁸ Έτσι, αφενός, η νέα ρωμαϊκή ιδεολογία, που προκρίνεται στο έργο του Προυδέντιου, απορρίπτει την παγανιστική θρησκεία. Αφετέρου, όμως, δεν αποποιείται τις επεκτατικές τάσεις του παρελθόντος αλλά τις εντάσσει στο πλαίσιο ενός θεϊκού σχεδίου.¹⁹ Όλες οι περιοχές που είχαν κατακτηθεί από τους Ρωμαίους μπορούν τώρα πια να ασπαστούν τη χριστιανική πίστη.²⁰ Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία και οι επεκτατικές της τάσεις αποδεικνύονται αρωγοί στη διάδοση του χριστιανισμού. Επιπλέον, σε αντίθεση με το παρελθόν, η νέα ρωμαϊκή ιδεολογία μετά την έλευση του χριστιανισμού δεν αφορά τις εδαφικές κατακτήσεις του παρόντος κόσμου αλλά το επέκεινα, το να οδηγήσει τους κατοίκους της αυτοκρατορίας στη σωτηρία τους μέσα από τη χριστιανική πίστη.²¹

Η προώθηση της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας που είναι φορέας αυτής της νέας ρωμαϊκής ιδεολογίας εύλογα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε ποιήματα του Προυδέντιου τα οποία σχετίζονται άμεσα με τη Ρώμη, όπως τα δύο βιβλία του *Contra Orationem Symmachi*

¹⁸ Για τη ρωμαϊκή ιδεολογία (βλ. *Romidee* και *Romideologie* στην πλούσια γερμανόφωνη βιβλιογραφία σχετικά με το ζήτημα) και τη ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα στο έργο του Προυδέντιου, βλ. Pietsch (2001), Mastrangelo (2008: *passim*), Pollmann (2011), Kuhlmann (2012) και Krollpfeifer (2017). Για μια σύντομη επισκόπηση της μέχρι τώρα έρευνας με έμφαση στη γερμανόφωνη βιβλιογραφία, βλ. Krollpfeifer (2017: 17-21).

¹⁹ *C. Symm.* 1.287-290: *felices, si cuncta Deo prospera Christo/ principe disposita scissent, qui currere regna/ certis ducta modis Romanorumque triumphos/ crescere et inpletis voluit se infundere saeculis.*

²⁰ *C. Symm.* 2.586-592: *discordes linguis populos et dissona cultu/ regna volens sociare Deus subiungier uni/ imperio, quidquid tractabile moribus esset,/ concordique iugo retinacula mollia ferre/ constituit, quo corda hominum coniuncta teneret/ religionis amor; nec enim fit copula Christo/ digna, nisi implicitas societ mens unica gentes,* 619-622: *hoc actum est tantis successibus atque triumphis/ Romani imperii: Christo iam tunc venienti,/ crede, parata via est, quam dudum publica nostrae/ pacis amicitia struxit moderamine Romae.*

²¹ Βλ. ιδιαίτερα Pietsch (2001).

και το *Peristephanon* 2, ο ύμνος στον άγιο Λαυρέντιο. Στα δύο βιβλία του *Contra Orationem Symmachi*, ο Προυδέντιος αντικρούει τα επιχειρήματα του Συμμάχου για την επαναφορά του βωμού της θεάς Victoria στη ρωμαϊκή σύγκλητο. Στο *Peristephanon* 2, ο Προυδέντιος περιγράφει το μαρτύριο ενός αγίου που μαρτύρησε στη Ρώμη. Κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το *Peristephanon* 2 και το *Contra Orationem Symmachi* θα μας βοηθήσουν να φωτίσουμε τη ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα αλλά και να δούμε πώς η νέα ρωμαϊκή ιδεολογία που προωθεί ο Προυδέντιος αποτυπώνεται στον *Ύμνο στον Ρωμανό*:

o Christe, nomen unicum,
...
qui scepra Romae in vertice
rerum locasti, sanciens
mundum Quirinali togae
servire et armis cedere,
ut discrepantum gentium
mores et observantiam
linguasque et ingenia et sacra
unis domares legibus.
en omne sub regnum Remi
mortale concessit genus,
idem loquuntur dissoni
ritus, id ipsum sentiunt.
hoc destinatum quo magis
ius Christiani nominis,
quodcumque terrarum iacet,
uno inligaret vinculo.
da, Christe, Romanis tuis
sit Christiana ut civitas,
per quam dedisti ut ceteris
mens una sacrorum foret.
confoederantur omnia
hinc inde membra in symbolum.
...
fiat fidelis Romulus,
et ipse iam credat Numa.

Peristephanon 2.413, 417-438, 443-444

Ω Χριστέ, όνομα μοναδικό,
 ...
 που τα σκήπτρα της Ρώμης στην κορυφή
 των πάντων απίθωσες, ορίζοντας
 να υποταχθεί ο κόσμος στην τήβεννο
 του Κυρίνου και να υποχωρήσει στα όπλα του,
 ώστε κάτω απ' τον ίδιο νόμο να θέσεις
 τα ήθη και την τήρησή τους
 και τις γλώσσες και τον χαρακτήρα και τις
 λατρείες
 διαφορετικών εθνών.
 Να! Όλο το θνητό γένος
 στην εξουσία του Ρέμου υπακούει,
 συνήθειες (κάποτε) ασύμφωνες είναι (πια)
 στην έκφραση το ίδιο, στην αίσθηση το ίδιο.
 Αυτό έχει προκαθοριστεί, για να μπορέσει
 πιο αποτελεσματικά ο νόμος
 του χριστιανικού ονόματος μ' ένα δεσμό
 να συνενώσει οποιαδήποτε χώρα.
 Δώρισε, Χριστέ, στους Ρωμαίους σου
 να είναι η πολιτεία τους χριστιανική,
 μέσα από την οποία έχεις δωρίσει και στους
 υπόλοιπους
 να υπάρξει ομοφωνία στην πίστη.
 Απ' άκρη σ' άκρη ενώνονται όλα
 τα μέλη σε ένα σύμβολο.
 ...
 ας γίνει ο Ρωμύλος πιστός
 κι ο ίδιος ο Νουμάς τώρα ας πιστέψει.

Στην προσευχή του στον Χριστό, ο
 άγιος Λαυρέντιος παρακαλεί ώστε η Ρώμη να
 εκχριστιανιστεί. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε
 ότι πρόκειται για μια εκ των υστέρων
 προφητεία εφόσον ένας μαζικός εκχριστιανι-
 σμός των πολιτών της ρωμαϊκής αυτοκρατο-
 ρίας που για τον Λαυρέντιο στα μέσα του 3ου
 αι. είναι μια ευχή, για τον Προυδέντιο στα τέλη
 του 4^{ου} αι. είναι μια πραγματικότητα. Όλη η
 αυτοκρατορία ενώνεται (*confoederantur*) κάτω
 από την ίδια πίστη κι αυτό καθίσταται δυνατό
 λόγω της κυριαρχίας της Ρώμης στις περιοχές
 που έχει προσαρτήσει στην αυτοκρατορία. Η
 προσευχή του Λαυρέντιου προσβλέπει σε μια

ενωμένη αυτοκρατορία με κύριο ενοποιητικό
 στοιχείο τη χριστιανική πίστη. Στους δύο
 τελευταίους στίχους του αποσπάσματος εκφρά-
 ζεται η ελπίδα οι δύο ήρωες που διαδραμά-
 τισαν, σύμφωνα με τη ρωμαϊκή μυθολογία, το
 σημαντικότερο ρόλο στην ίδρυση και μετέπει-
 τα διαμόρφωση των θεσμών της Ρώμης, ο
 Ρωμύλος και ο Νουμάς Πομπίλιος, να στρα-
 φούν στο χριστιανισμό. Με τον εκχριστιανισμό
 της Ρώμης, ο Προυδέντιος δεν προσβλέπει
 στην άρνηση του παρελθόντος της ή την
 αντικατάστασή του, αλλά προχωρά σε μια
 επανομηματοδότηση αυτού του παρελθόντος.
 Επειδή η Ρώμη έχει φτάσει στο σημείο που
 είναι τώρα, επειδή έχει τόσες πολλές περιοχές
 υπό την κυριαρχία της, μπορεί να χρησιμοποιη-
 θεί ως μέσο για τη διάδοση του χριστιανισμού
 σε όλη την αυτοκρατορία, ο οποίος στη
 συνέχεια θα λειτουργήσει ως συνεκτικό
 στοιχείο της.

Σε αντίθεση με τα ποιήματα του
 Προυδέντιου για τους μάρτυρες που άπτονται
 ενός όχι και τόσο μακρινού παρελθόντος –το
 οποίο παρ' όλα αυτά έχει ήδη λάβει θρυλικές
 διαστάσεις– στα δύο βιβλία του *Contra
 Orationem Symmachi* ο Προυδέντιος αναφέρε-
 ται στην πρόσφατη ή και σύγχρονη ιστορική
 πραγματικότητα. Στο πρώτο από τα δύο βιβλία
 αποδίδει τον εκχριστιανισμό της Ρώμης στον
 αυτοκράτορα Θεοδόσιο, ενώ στο δεύτερο
 στους γιους του, Ονώριο και Αρκάδιο (*C.
 Symm.* 2.678-680). Στους στίχους 649-772 του
 δεύτερου βιβλίου, ο Προυδέντιος προσωποποι-
 εί τη Ρώμη, η οποία απευθύνει έναν λόγο στους
 γιους του Θεοδόσιου. Ανάμεσα στα λόγια της
 Ρώμης αναφέρονται και τα εξής:

*viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
 virtutis pretium decus inmortale secuto.
 regnator mundi Christo sociabere in aevum,
 quo ductore meum trahis ad caelestia regnum.*

Contra Orationem Symmachi 2.756-759²²

²² Ο αυτοκράτορας στον οποίο απευθύνεται εδώ η Ρώμη
 θα πρέπει να είναι ο Ονώριος. Βλ. Gnilka (2017: 379).

Ζωντανή δόξα οφείλεται σ' εσένα,
 Αύγουστε, ζωντανή ανταμοιβή αρετής
 σου πρέπει, αφού ακολούθησες το θάνατο
 κλέος. Ως αυτοκράτωρ του κόσμου θα
 είσαι στον αιώνα τον άπαντα σύντροφος του
 Χριστού, με τον οποίο
 μπροστάρη οδηγείς την αυτοκρατορία μου
 στον ουρανό.

Στους παραπάνω στίχους, μέσα από τον έπαινο της προσωποποιημένης Ρώμης διαφαίνεται η πιο ουσιαστική συμβολή του αυτοκράτορα, το κατόρθωμα για το οποίο του οφείλεται η πιο σημαντική ανταμοιβή. Αυτό είναι το ότι υπό την αιγίδα του Χριστού οδηγεί την αυτοκρατορία στη σωτηρία. Με άλλα λόγια, η Ρώμη επαινεί τον αυτοκράτορα για τον εκχριστιανισμό της αυτοκρατορίας. Η σημασία αυτής της ενέργειας έγκειται στο ότι οι πολίτες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπό την ηγεσία του αυτοκράτορα (*regnator mundi*) θα ασπαστούν τη χριστιανική πίστη κι έτσι θα έχουν τη δυνατότητα να βρουν σωτηρία στη μετέπειτα ζωή (*ad caelestia*). Στο απόσπασμα αυτό, όπως αναφέραμε παραπάνω, γίνεται φανερό ότι, στα πλαίσια της νέας ρωμαϊκής ιδεολογίας που προβάλλεται στο έργο του Προυδέντιου, προτεραιότητα δίδεται στο επέκεινα, στην εσχατολογική διάσταση της αυτοκρατορίας, και όχι στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στην παρούσα ζωή. Ταυτόχρονα, μέσα από τα λόγια της Ρώμης σκιαγραφείται το πορτραίτο ενός ιδανικού Ρωμαίου ηγέτη που ασπάζεται τη χριστιανική πίστη και το ίδιο επιθυμεί για τους υποτελείς του.

Έχοντας δει κάποια ενδεικτικά κείμενα από έργα του Προυδέντιου στα οποία κατά κύριο λόγο προωθείται η ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα και η νέα ρωμαϊκή ιδεολογία, μπορούμε να επιστρέψουμε στον Ύμνο στον Ρωμανό προκειμένου να ανιχνεύσουμε το κατά πόσο και για ποιον λόγο η συγκεκριμένη

ταυτότητα και η συγκεκριμένη ιδεολογία έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους. Μέχρι στιγμής, έχουμε δώσει έμφαση στους τρόπους με τους οποίους ο Προυδέντιος τροποποιεί βασικά στοιχεία της ιστορίας του Ρωμανού, δηλαδή την απουσία αναφοράς στην Αντιόχεια και την ενσωμάτωση τετριμμένων επιχειρημάτων από την απολογητική παράδοση, τα οποία διαμορφώνουν την εντύπωση ότι το μαρτύριο του αγίου διεξάγεται στη Ρώμη. Η μελέτη του ρόλου της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας και της νέας ρωμαϊκής ιδεολογίας θα μας υποδείξει τον λόγο για τον οποίο ο Προυδέντιος έχει προχωρήσει σε αυτές τις αλλαγές.

Στο *Perist.* 10, ο Ρωμανός, με φόντο τη Ρώμη, καταφέρεται ενάντια στις παγανιστικές πρακτικές της Ρώμης και υπερασπίζεται τη χριστιανική πίστη. Με άλλα λόγια, η στάση του Ρωμανού συνοψίζει τη ρωμαϊκή χριστιανική ταυτότητα (*Romanitas* και *Christianitas*). Στο κείμενο, ο Ρωμανός παρουσιάζεται ως ένας ήρωας επικών διαστάσεων (*heros acris excellentiae*, *Perist.* 10.52: 'ένας ήρωας υψίστης υπεροχής'). Στην πόλη όπου διαδραματίζεται το μαρτύριο του Ρωμανού, η οποία όσοι είναι οικείοι με το μαρτύριο ξέρουν ότι είναι η Αντιόχεια αλλά στο κείμενο του Προυδέντιου δημιουργείται η εντύπωση ότι είναι η Ρώμη, η χριστιανική πίστη παρουσιάζεται ως ένα στοιχείο που, όπως είδαμε και στο *Perist.* 2, ενώνει τον λαό της πόλης. Στο ποίημα διαβάζουμε ότι 'ομονοεί κάτω από ένα πνεύμα το ποίμνιο των χριστιανών' (*conspirat uno foederatus spiritu/ grex Christianus*, *Perist.* 10.56-57). Ο Ρωμανός αναλαμβάνει ηγετικό ρόλο στην πόλη όπου θα λάβει χώρα το μαρτύριό του (*plebis rebellis esse Romanum ducem*, *Perist.* 10.62: 'ο Ρωμανός είναι ο ηγέτης του ξεσηκωμένου πλήθους'). Οι χριστιανοί πολίτες της πόλης ενώνονται υπό την αιγίδα του Ρωμανού σε ένα σκηνικό που παραπέμπει στην πόλη της Ρώμης. Η παρου-

σίαση του Ρωμανού συνάδει με την απεικόνιση ενός ιδανικού Ρωμαίου ηγέτη, ο οποίος, όπως είδαμε στο παραπάνω απόσπασμα από το *C. Symm.* 2, προσβλέπει και επιδιώκει τη στροφή των πολιτών που έχει υπό την ηγεσία του στον χριστιανισμό.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, σε ποιήματα άμεσα σχετιζόμενα με τη Ρώμη, όπως τα δύο βιβλία του *Contra Orationem Symmachi* και το *Peristephanon* 2, είναι δικαιολογημένο το έκδηλο ενδιαφέρον του Προυδέντιου για την προώθηση της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας. Αντίθετα, στον *Ύμνο στον Ρωμανό*, οι συγκεκριμένες αναφορές στην πόλη της Ρώμης, συμβατές μεν με τη διάδοση της νέας ρωμαϊκής ιδεολογίας στο έργο του Προυδέντιου, μοιάζουν ασύμβατες στον λόγο ενός αγίου από την Καισάρεια που μαρτύρησε στην Αντιόχεια. Η ανοικείωση της ιστορίας του Ρωμανού από το γνωστό της περιβάλλον έχει ως στόχο να μετατρέψει την ιστορία αυτή σε μέσο διάδοσης της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας και του μοντέλου του ιδανικού ηγέτη που φέρει και υποστηρίζει τη νέα ρωμαϊκή ιδεολογία. Αυτή η ‘μεταμόρφωση’ της ιστορίας του αγίου διευκολύνεται από τη σημασία του ονόματος του πρωταγωνιστή. Ο Ρωμανός, που, όπως είδαμε, το όνομά του στα λατινικά σημαίνει ‘Ρωμαίος’, αντιπροσωπεύει τον ιδανικό Ρωμαίο ηγέτη, που στοχεύει στην εξαφάνιση της παγανιστικής θρησκείας στη Ρώμη και τη στροφή της τελευταίας στον χριστιανισμό. Από μάρτυρας της Αντιόχειας, ο Ρωμανός γίνεται ένας ηγέτης – υπέρμαχος της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας. Με άλλα λόγια, ο Προυδέντιος αλλάζει ουσιαστικά την ιστορία του Ρωμανού ώστε να τον χρησιμοποιήσει ως όχημα για την προώθηση της πολιτικο-θρησκευτικής του ιδεολογίας.²³

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ο *Ύμνος στον Ρωμανό* του Προυδέντιου, εξ όσων μπορούμε να γνωρίζουμε από τις πηγές που μας έχουν σωθεί σχετικά με τον εν λόγω μάρτυρα, αποτελεί ένα παράδειγμα ουσιαστικής παρέκκλισης από τις αγιολογικές πηγές. Η ιστορία του μαρτυρίου του αγίου έχει καταγραφεί σε μια πλειάδα κειμένων. Λεκτικές και θεματικές ομοιότητες συνηγορούν στο ότι Προυδέντιος ακολουθεί βήμα βήμα την ιστορία του Ρωμανού, όπως αυτή περιγράφεται στα ανώνυμα λατινικά μαρτύρια. Όμως ο Προυδέντιος τροποποιεί τις πηγές παρουσιάζοντας μια πολύ διαφορετική εκδοχή της ιστορίας του Ρωμανού. Δεν αναφέρει ότι το μαρτύριο του αγίου λαμβάνει χώρα στην Αντιόχεια και εμπλουτίζει τον λόγο του Ρωμανού με επιχειρήματα από την απολογητική παράδοση τα οποία δημιουργούν την εντύπωση ότι το μαρτύριο του αγίου διεξάγεται στη Ρώμη. Ο Προυδέντιος εκρωμαϊώνει την ιστορία του μαρτυρίου του Ρωμανού, πράγμα το οποίο διευκολύνεται δεδομένης της σημασίας του ονόματος του αγίου (‘Ρωμαίος’). Ο λόγος για τον οποίο ο Προυδέντιος προβαίνει σε αυτές τις αλλαγές είναι για να προωθήσει μια ταυτότητα που είναι φορέας μιας νέας πολιτικο-θρησκευτικής ιδεολογίας, η οποία συγκεράζει ρωμαϊκά και χριστιανικά στοιχεία. Έτσι, από μάρτυρας του διωγμού του Διοκλητιανού στην Αντιόχεια ο Ρωμανός μεταμορφώνεται σε έναν Ρωμαίο ταγό που υπεραμύνεται της ρωμαϊκής χριστιανικής ταυτότητας, μιας ταυτότητας που διαδραματίζει κομβικό ρόλο στο έργο του Προυδέντιου.

Βιβλιογραφία

- Bastiaensen, A. R. R. (1993). ‘Prudentius in recent Literary Criticism’ στο J. den Boeft &

²³ Πρβ. Mastrangelo (2008: 2-3): ‘..., for Prudentius, poetry is just as much a political as a religious vehicle. It expresses the imperial dimension of Roman Christian identity.’

- A. Hilhorst (επιμ.) *Early Christian Poetry: A Collection of Essays*. Leiden, 101-34.
- Burgess, R. W. (1997). 'The Dates and Editions of Eusebius' *Chronici Canones* and *Historia Ecclesiastica*'. *JThS* 48: 471-504.
- Delehaye, H. (1932). 'S. Romain, martyr d' Antioche'. *AB* 50: 241-83.
- Fux, P.-Y. (2003). *Les sept Passions de Prudence: (Peristephanon 2. 5. 9. 11-4) Introduction Générale et Commentaire*. Fribourg.
- Fux, P.-Y. (2013). *Prudence et les martyrs: Hymnes et Tragédie: Peristephanon 1, 3-4, 6-8, 10: Commentaire*. Fribourg.
- Giani, M. (2015). 'Martiri palestinesi nell'Occidente latino. I casi della Passio Theodosiae virginis (BHL 8090) e della Passio Romani monachi (BHL 7298)' στο *Mélanges de l'École Française de Rome: Moyen Âge*, στο <
<https://mefrm.revues.org/2735?lang=it>>.
- Gnilka, C. (2017). *Prudentius Contra orationem Symmachi: Eine kritische Revue*. Münster.
- Halkin, F. (1989). *Hagiographica inedita decem*. Turnhout.
- Henke, R. (1986). 'Der Romanushymnus des Prudentius und die griechische Prosapassio'. *JbAC* 29: 59-65.
- Krollpfeifer, L. (2017). *Rom bei Prudentius: Dichtung und Weltanschauung in 'Contra orationem Symmachi'*. Göttingen.
- Kuhlmann, P. (2012). 'Christliche Märtyrer als Träger römischer Identität' στο P. Gemeinhardt & J. Leemans (επιμ.) *Christian Martyrdom in Late Antiquity (300-450 AD): History and Discourse, Tradition and Religious Identity*. Göttingen, 135-54.
- Malamud, M. (1989). *A Poetics of Transformation: Prudentius and Classical Mythology*. Ithaca/ London.
- Mastrangelo, M. (2008). *The Roman Self in Late Antiquity: Prudentius and the Poetics of the Soul*. Baltimore.
- Michels, A. K. (1953). 'The Topography and Interpretation of the Lupercalia'. *TAPA* 84: 35-59.
- Mombritius, B. (συλλογή του 15^{ου} αι., ανατύπωση του 1910). *Sanctuarium seu Vitae Sanctorum*. 2 τόμοι. New York.
- Palmer, A.-M. (1989). *Prudentius on the Martyrs*. Oxford.
- Petrucione, J. (1985). *Prudentius' Use of Martyrological Topoi in Peristephanon*, διδακτορική διατριβή, University of Michigan.
- Pietsch, C. (2001). "'Aeternas Temptare Vias": Zur Romidee im Werk des Prudentius'. *Hermes* 129: 259-75.
- Pollmann, K. (2011). 'Unending Sway: The Ideology of Empire in Early Christian Latin Thought', στο M. Vessey, S. V. Betcher, R. A. Daum & H. O. Maier (επιμ.) *The Calling of the Nations: Exegesis, Ethnography and Empire in a Biblical-Historic Present*. Toronto/ Buffalo/ London, 176-99.
- Roberts, M. (1993). *Poetry and the Cult of the Martyrs: The Liber Peristephanon of Prudentius*. Ann Arbor.
- Sabbatini, P. T. A (1972). 'Storia e leggenda nel Peristephanon di Prudenziio'. *RSC* 20: 32-53, 187-221.
- Sabbatini, P. T. A (1973). 'Storia e leggenda nel Peristephanon di Prudenziio'. *RSC* 21: 39-77.
- Simonetti, M. (1955). 'Su Romano d'Antiochia'. *RAC* 31: 223-33.

- Smolak, K. (2013). 'Prudentius's Eloquent Martyr: Some Observations on Peristephanon 10', στο M. Diesenberger, Y. Hen, & M. Pollheimer (επιμ.) *Sermo doctorum: Compilers, Preachers and their Audiences in the Early Middle Ages*. Turnhout, 45-57.
- Tsartsidis, T. (2016). "Commentary on Prudentius' *Hymn to Romanus* 1–650 (*Peristephanon* 10)", διδακτορική διατριβή, University of Edinburgh.
- Versnel, H. S. (1970). *Triumphus: An Inquiry into the Origin, Development and Meaning of the Roman Triumph*. Leiden.
- Wiseman, T. P. (1995a). 'The god of Lupercal'. *JRS* 85: 1-22.
- Wiseman, T. P. (1995b). *Remus. A Roman Myth*. Cambridge.